

Лариса ПИЛИПЕНКО,
учитель української мови і літератури
Куликівського ліцею
Куликівської селищної ради

НАПИСАННЯ ЕСЕ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Анотація

У статті розглядаємо значення написання есе як інструменту розвитку комунікативних навичок учнів у процесі вивчення мови та літератури в закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано методи та прийоми формування зв'язного мовлення, аргументації, логічного мислення й особистісного самовираження. Окреслено роль учителя в навчанні учнів створювати те, що сприяє розвитку їхньої критичної свідомості та здатності ефективно висловлювати думки.

Ключові слова: комунікативні навички, есе, мовно-літературна освіта, розвиток мовлення, аргументація.

Вступ.

Сучасна освіта спрямована на формування компетентностей, серед яких важливе місце посідають комунікативні навички. Оволодіння мовою передбачає не лише знання граматики та орфографії, а й уміння чітко формулювати думку, аргументовано висловлювати позицію та ефективно спілкуватися як усно, так і письмово.

Одним із найбільш дієвих способів формування цих навичок є написання есе. Цей жанр сприяє розвитку критичного мислення, структуруванню думок і вмінню переконувати читача. У статті проаналізуємо, як написання есе на уроках української мови і літератури формує комунікативні вміння учнів.

1. Теоретичні засади комунікативного підходу в освіті.

Формування комунікативних навичок є ключовою метою навчання мови. За визначенням європейських стандартів мовної освіти комунікативна компетентність охоплює такі аспекти:

- *лінгвістична компетентність* (правильність мовлення, знання граматичних норм);
- *соціолінгвістична компетентність* (усвідомлення мовних реєстрів, стилістичних особливостей тексту);
- *дискурсивна компетентність* (здатність логічно вибудовувати текст і зв'язно висловлювати думки).

Написання есе інтегрує всі ці аспекти, оскільки вимагає від учня формулювання позиції, її аргументації та підтримки структурної логіки.

2. Есе як жанр і його особливості в освітньому процесі.

Есе – це текст, у якому автор висловлює власну думку щодо певної теми. Для есе характерні такі особливості:

- 1) *свобода вираження думок* – учень може висловлювати власне бачення, що сприяє розвитку творчості;
- 2) *аргументованість* – необхідність доводити власне міркування, уміння логічно вибудовувати текст;
- 3) *лаконічність* – вимога чітко формулювати позицію та уникати зайвої інформації;
- 4) *структурованість* – наявність чіткої композиції (вступ, основна частина, висновки) сприяє розвитку дискурсивної компетентності.

3. Формування комунікативних навичок під час написання есе.

Процес написання есе передбачає кілька етапів, кожен з яких сприяє розвитку певних комунікативних навичок.

Аналіз теми та формулювання позиції. Учні навчаються осмислювати тему, визначати ключові поняття. Розвивається аналітичне мислення та здатність критично оцінювати проблему.

Робота з аргументами. Учні вдосконалюють уміння вибирати переконливі докази, наводити приклади, що формують навички переконливої комунікації.

Побудова тексту. Уміння логічно структурувати інформацію розвиває здатність до зв'язного мовлення.

Редагування. Удосконалення стилю, виправлення помилок завдяки самоконтролю та важливості до деталей.

4. Методи навчання написання есе.

У сучасній педагогіці застосовуються різні підходи до навчання написання есе. Найбільш ефективними є:

- метод критичного мислення (учні аналізують проблему, дискутують перед написанням);
- метод «напіввідкритих запитань» (учитель дає учням запитання, які спонукають до формулювання аргументів).

Звичайно, одним із важливих завдань учителя є надання якісного зворотного зв'язку, що дозволяє учням покращувати свої комунікативні навички через виправлення помилок і вдосконалення стилю.

Пропонуємо добірку тем есе з української мови для учнів 5–9 класів, які сприяють розвитку мовлення, критичного мислення та творчих здібностей.

5 клас

1. Якби дерева могли говорити...
2. Що я міг би (могла б) розповісти інопланетянам про Україну?
3. Мій найулюбленіший день у році.
4. Уяви, що ти чарівник: які три бажання ти виконав би?
5. Лист до себе у майбутньому.

6. Якби я був (ла) казковим героєм...
7. Чому дружба важлива в житті?
8. Мій ідеальний вихідний день.
9. Якби я міг (могла) подорожувати в часі...
10. Чому важливо берегти природу?

6 клас

1. Що означає бути хорошою людиною?
2. Якби я став (ла) невидим (ою) на один день...
3. Що для мене означає рідний дім?
4. Книга, яка змінила моє життя.
5. Чому треба поважати інших людей?
6. Список запитань / побажань / пропозицій до улюбленого казкового героя.
7. Якби я мав (ла) можливість поговорити з тваринами...
8. Про що я мрію найбільше?
9. Якби я жив (ла) у стародавньому Києві...
10. Чому важливо зберегти українські традиції?

7 клас

1. Що робить людину щасливою?
2. Чи потрібні сучасній людині книги?
3. Якби я став (ла) президентом України...

4. Чому важливо знати історію свого народу?
5. Що означає бути відповідальним?
6. Лист до себе в дитинстві.
7. Моя улюблена пора року: що робить її особливою?
8. Чи можлива дружба між людиною і роботом?
9. Яким буде світ через 100 років?
10. Якби я мав (ла) суперздібності...

8 клас

1. Чому рідна мова – це скарб?
2. Що означає бути справжнім патріотом?
3. Чи потрібні людині мрії?
4. Чи легко бути чесним у сучасному світі?
5. Чому важливо зберігати сімейні традиції?
6. Що важливіше: розум чи доброта?
7. Якби я мав (ла) можливість зустрітися з відомою особистістю...
8. Чому потрібно боротися за свої мрії?
9. Кого можна назвати справжнім героєм?
10. Як технології змінюють наше життя?

9 клас

1. Чи можна сучасну людину назвати вільною?
2. Чому важливо берегти українську культуру?
3. Що означає бути собою?
4. Якби я написав (ла) книгу, про що вона була б?
5. Чи змінюється характер людини з віком?
6. Як соцмережі впливають на наше життя?
7. Чи варто ризикувати заради мрії?
8. Що важливо більше: матеріальні блага чи духовний розвиток?
9. Чи можна навчитися бути щасливим?
10. Що таке справжня дружба?

Ці теми не тільки розвивають мовні навички, а й допомагають учням замислитися над основними життєвими питаннями.

Можна ще учням запропонувати не лише тему есе, а й декілька речень для вступу, які спроектують напрям думки й допоможуть структурувати текст. Наприклад:

«Чому рідна мова – це скарб?»

Щоразу, коли чую українську мову, я відчуваю тепло та гордість. Це не просто засіб спілкування, а мелодія історії мого народу, у якій закарбовані давні легенди, пісні та традиції. Рідна мова – те, що робить нас українцями.

«Що робить людину щасливою?»

Кожен із нас шукає щастя, але для всіх воно виглядає по-різному. Для одного це дружня усмішка, для іншого – улюблена музика, для когось – досягнення важливої мети. Але що ж насправді робить людину по-справжньому щасливою?

«Чи варто ризикувати заради мрії?»

Іноді шлях до мрії здається надто складним, а страх невдачі змушує зупинитися. Проте чи можна досягти чогось великого, якщо боятися ризикувати? Відповідь на це питання я давно намагаюся знайти. Тож чи варто робити крок у невідомість заради своєї мрії?

«Що означає бути справжнім патріотом?»

Патріотизм – це не просто любов до своєї країни, це відповідальність за її майбутнє. Він проявляється не лише у великих вчинках, а й у повсякденних діях: у повазі до рідної мови, культури та історії. Але що означає бути справжнім патріотом сьогодні?

«Як соцмережі впливають на наше життя?»

Сьогодні важко уявити світ без соцмереж. Вони стали частиною нашого життя, допомагають спілкуватися, навчатися та читати новини. Але чи завжди їхній вплив є позитивним?

«Чи можна навчитися бути щасливим?»

Кажуть, щастя – це не стан, а вміння побачити хороше в дрібницях. Але чи можна навчитися бути щасливим, навіть коли все йде не за планом? У цьому есе я хочу пофілософствувати, чи справді залежить щастя від нашого вибору...

Есе із запропонованими початками особливо корисні для тих, хто відчуває труднощі з формулюванням власних ідей або потребує додаткової мотивації для роботи. Крім того, можна запропонувати різні варіанти речень, заохочуючи учнів обирати той вступ-фрагмент, який найбільше відповідає їхнім поглядам або викликає бажання дискутувати.

Як варіант, можна запропонувати учням ще один вид есе – написати текст із самих лише іменників (чи прикметників / дієслів / прислівників тощо), що сприятиме розвитку їхньої креативності та нестандартного мислення. Такий підхід допомагає глибше усвідомити семантичні зв'язки між словами та експериментувати з мовними структурами. Виконання подібного завдання може сприяти розвитку навичок лаконічного висловлення думок і концентрації на змістовності кожного слова в тексті. Пропонуємо ось такий приклад.

Україна

Любов. Воля. Незалежність. Герої. Історія. Боротьба. Перемога.

Мова. Пісня. Слово. Книга. Думка. Пам'ять. Коріння. Душа.

Поле. Ліс. Гори. Крок. Дніпро. Хмари. Сонце. Вітер. Простір.

Серце. Гідність. Честь. Сила. Відданість. Правда. Віра. Надія.

Захисники. Лицїєсти. Воїни. Народ. Майбутнє. Україна. Вічність.

Пропонуємо ще один вид есе до учительської скарбнички. Дуже люблять учні писати твори, у яких усі слова починаються на одну літеру, адже це перетворює письмо на своєрідну мовну гру, що розвиває креативне мислення. Такий формат не лише урізноманітнює навчальний процес, а й стимулює учнів до експериментів із лексикою, добору синонімів і нестандартних мовних рішень. Окрім того, це завдання допомагає покращити навички роботи зі словником, розширити словниковий запас та усвідомити багатство української мови. Ось приклад такої роботи (усі слова на «М»).

Мрія

Моя мрія – мир.

Могутня міць, мораль, мудрість.

Минуле, майбутнє, мить.

Мова – мелодія, магія, мистецтво.

Мамина молитва – муза мелодій.

Моря, міста, мегаполіси, мости.

Марш мандрівників, маршрут мрійників.

Милосердя, мужність, миролюбність.

Ми – міцна монолітна міць.

Мрія – мій маяк.

Майбутнє – моя мета.

Також можна запропонувати есе з дієслів, наприклад, щоб була градація: такий підхід сприяє розвитку креативності та здатності до абстрактного мислення. Завдяки систематизації дієслів за рівнями інтенсивності чи послідовності дії, учні вчаться аналізувати текст та логічно структурувати свої думки. Крім того, така методика допомагає глибше усвідомити нюанси граматики та стилістики, стимулюючи вміння використовувати мову як ефективний засіб вираження складних ідей.

Жити

Мріяти. Шукати. Бажати.

Вчитись. Досліджувати. Зростати.

Любити. Відчувати. Дарувати.

Долати. Боротися. Перемагати.

Пам'ятати. Берегти. Захищати.

Жити. Творити. Надихати.

Учням 8–9 класів можна ще запропонувати написати есе про важливість читання з використанням, наприклад, епітетів, порівнянь, метафор. Такий підхід сприятиме не лише розвитку їх критичного мислення, а й збагаченню образного мовлення. Завдяки цьому школярі зможуть виражати власні думки яскравіше, а

також глибше усвідомлюватимуть роль книги у формуванні особистості. Крім того, творчий формат роботи допоможе учням встановити зв'язок між прочитаними творами та власним життєвим досвідом, що зробить їх сприйняття літератури більш осмисленим. Пропонуємо один із таких учнівських творів.

Чарівний світ книги

Книга – це вікно у безмежний всесвіт думок і мрій. Вона, мов мудрий наставник, відкриває таємниці минулого й прокладає шлях у майбутнє. Слова на сторінках мерехтять, наче зорі, освітлюючи темні куточки нашої уяви. Читання – це подорож без квітки, де кожний новий розділ веде у незвідані світи. Герої книг стають вірними друзями, а їхні історії – дзеркалом власної душі. Безкнижне життя здається блідим полотном. Мудрі тексти наповнюють серце теплом, як лагідне сонце після дощу. У кожному рядку захована крапля мудрості, яка зрошує ґрунт нашого розуму. Той, хто читає, живе тисячами життів, відкриваючи дедалі нові горизонти. Книга – це скарб, який ніколи не втрачає своєї цінності.

Дуже цікавим є *есе-редагування*. Можна учням запропонувати «сухий» текст і дати завдання – збагатити його епітетами. Такий вид письмової роботи розвиває мовленнєву творчість, дозволяє учням усвідомити виражальні можливості слова та формувати стилістичну чутливість. Це завдання стимулює аналітичне мислення, оскільки школярі мають свідомо вибирати найдоречніші мовні засоби відповідно до контексту. Без сумніву, *есе-редагування* не тільки розширює лексичний запас учнів, а й формує в них навички роботи з текстом, необхідні для подальшого навчання та професійної діяльності. Ось приклад.

Сила книги (без епітетів)

Книга відкриває світ фантазій. Кожна сторінка несе знання. Рядки сплітають історію, наповнену почуттями. Слова огортають турботою, як вітерець у ранок. Герої ведуть нас крізь пригоди. Мова наповнює душу натхненням і вірою. Думки письменників залишають слід у серці кожного читача. Мудрість вчить нас долати труднощі й помічати красу митей. Сторінки дарують аромат історії, що оживає між рядками. Книга – це друг, який завжди поруч.

Сила книги (з епітетами)

Улюблена книга відкриває чарівний світ фантазій. Кожна мудра сторінка несе безцінні знання. Барвисті рядки сплітають захопливу історію, наповнену глибокими почуттями. Теплі слова огортають ніжною турботою, як лагідний вітерець у весняний ранок. Вірні герої ведуть нас крізь небезпечні пригоди й незвідані дороги. Мелодійна мова наповнює душу світлим натхненням і вірою. Незламні думки великих письменників залишають яскравий слід у серці кожного читача. Старовинна мудрість вчить нас долати життєві труднощі й помічати красу буденності. Запашині сторінки дарують солодкий аромат історії, що живе між рядками. Моя улюблена книга – це найкращий друг, який завжди поруч.

Тож який із текстів здається менш емоційним? Безперечно, перший, адже йому бракує образності, що може робити мовлення живим і виразним. Саме епітети забезпечують важливу роль у збагаченому тексті, надаючи йому емоційне забарвлення, індивідуальний стиль та глибину. Вони не лише прикрашають висловлювання, а й допомагають читачеві краще уявити описувані події, викликаючи певні асоціації та почуття. Завдяки цьому текст набуває естетичної виразності, стає захопливим, впливає на почуття, а його зміст – глибшим і зрозумілішим. Отже, використання епітетів не просто робить текст яскравішим, а й сприяє ефективнішій комунікації між автором і читачем.

Висновки

Написання есе на уроках мови й літератури є популярним інструментом для розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок учнів. Цей вид творчої роботи сприяє не лише вдосконаленню писемного мовлення, а й формуванню здатності логічно висловлювати думку, будувати аргументацію та висловлювати власну позицію. У сучасному освітньому процесі велика увага приділена розвитку критичного мислення, і написання есе є одним із найефективніших способів досягнення цієї мети. Учні навчаються аналізувати інформацію, оцінювати різні точки зору та знаходити якнайбільше переконливих аргументів для обґрунтування своєї позиції.

Крім того, написання есе формує навички самостійного мислення, що є важливою навичкою в сучасному світі, де інформаційні потоки є надзвичайно великими. Учні вчаться не тільки переказувати чужі думки, а й розвивають власний погляд на певні проблеми. Такий вид діяльності також розвиває емоційну чутливість до слова, адже під час написання есе важливо не лише передати зміст, а зробити це логічно й переконливо.

Звичайно, важливу роль у цьому процесі виконує вчитель, який спрямовує учнів та навчає їх основам побудови тексту. Від методики викладання залежить те, наскільки учні легко опанують цей жанр та використають набуті навички в майбутньому. Ще одним позитивним аспектом є те, що есе дає можливість учням вільно висловлювати свої думки та почуття. Це особливо корисно для підлітків, які часто шукають способи самовираження.

Отже, написання есе є освітнім інструментом, який сприяє не лише вдосконаленню комунікативних навичок, а й розвитку критичного мислення, самостійності та мовленнєвої культури учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. Педагогічний процес: теорія і практика. 2013. Вип. 3. С. 56–62.
2. Ципоруха О. Теорія есе: європейські та американські концепти. Мандрівець. 2000. № 5–6. С. 58–62.